

המזור הבבליורפי

הזיקנה בספרות השו"ת

לקט ביבליוגרפי נבחר מספרות השו"ת ועוד ספרי הלכה*

ערך: הרב יעקב וינברגר

פרוייקט השו"ת

אוניברסיטת בר-אילן

תוכן

- א. עבודה ופרישה מעבודה בגיל הזיקנה**.
- ב. סיעוד הורים זקנים ותמיכה בהם.
- ג. כבוד הזקן.
- ד. התחשבות בזקנים בחיי הקהילה.
- ה. התחשבות במגבלות הזקן לגבי קיום מצוות.
- ו. נישואין וחיי אישות אצל זקנים.
- ז. חגיגת ימי הולדת בגיל הזיקנה.

* דוב התשובות לוקטו מתוך מאגר של 210 קבצי שו"ת המאוחסנים במחשב שבפרוייקט השו"ת, אוניברסיטת בר-אילן.

עבודה זו נעשתה במסגרת תכנית "הזיקנה ביהדות" של פרוייקט השו"ת, והחומר עובר עיבוד לקראת ההוצאה לאור בע"ה בקרוב. אוסף סיכומי מקורות, מסווגים לפרקים, עם מבואות הלכתיים ומקצועיים וביבליוגרפיות מקצועיות, נמצא כרגע בשלבי עריכה סופיים. עבודה זו נתמכה ע"י קרן אבות, תל אביב. יוזם תכנית זו היה ד"ר שמואל חנוכיץ ז"ל, מנהל הקרן, והקובץ יוקדש לזכרו.

** יצוין שלעתים קשה להבחין בין השימוש במושג "זקן" כ"בא בימים", לשימוש במונח "חכם".

לשון המקור השתמר, במידת האפשר.

א. עבודה ופרישה מעבודה בגיל הזיקנה

- א. פרישה מעבודה בגיל ששים, כדי לעסוק בענייני רוח.
(פירוש האברבנאל על התורה, פרשת בהר)
- ב. גיל פרישת זקן מעבודה.
(ספר נפש חיה, אורח חיים, סי' תקעו, סע' ב)
- ג. גיל הפרישה משירות צבאי.
(משפט המלוכה, פרק ד, סע' ב)
- ד. גיל הפרישה של חבר הסנהדרין.
(שו"ת שבות יעקב, חלק א, סי' כט)
- ה. פיטורי זקן מהסנהדרין.
(שו"ת הרשב"א, חלק ו, סי' קצא; שו"ת קול מבשר, חלק א, סי' יב; ספר עמוד הימיני, סי' ה)
- ו. כשירותו של זקן מופלג לחברות בסנהדרין.
(שו"ת רב פעלים, חלק ב, חושן משפט, סי' ד)
- ז. כשירותו של דיין שהגיע לזיקנה.
(שו"ת יין הטוב, חושן משפט, סי' ה)
- ח. טעמי פסולו של זקן לשמש כדיין.
(הרב בנימין רבינוביץ תאומים, התורה והמדינה, קובץ ט"י, עמ' מט-סא)
- ט. פיטורי אדם המשמש בקודש, בהגיעו לגיל ששים וחמש.
(שו"ת חמדת צבי, חלק ג, סי' מט)
- י. שליח ציבור זקן.
(החפץ-חיים לר"ח פלאג"י, סי' נה)
- יא. החלפת שליח ציבור שהזדקן וקולו נחלש.
(שו"ת אמונת שמואל, סי' טז)
- יב. האם נפסלים השוחטים בהגיעם לזיקנה?
(שו"ת תשובה מאהבה, חלק א, סי' קיח; שו"ת בית יעקב, סי' כה; שו"ת אמרי דוד, סי' ז; שו"ת מאיר נתיבים, סי' עו; כף החיים, יורה דעה, סי' א, ס"ק יח, כ)
- יג. "מבחן כושר" לשוחט זקן.
(שו"ת הלל אומר, יורה דעה, סי' א)
- יד. שוחט זקן שידיו רועדות.
(שו"ת נודע ביהודה, מהדורה תנינא, יורה דעה, סי' א; שו"ת יהודה יעלה, חלק ב, סי' מה)

- טו. שוחט זקן המרכיב משקפיים בזמן הקריאה.
(שו"ת אמרי דוד, סי' כח, אות ב; שו"ת יביע אומר, חלק ד, אורח חיים, סי' מ)
- טז. העברת זקן מתפקידו בעל כרחו, בתנאי של המשך תשלום משכורתו.
(שו"ת חזון נחום, סי' נג)
- יז. זקן שתשש כוחו רוצה להעביר חלק מתפקידיו הציבוריים לבנו.
(שו"ת הרשב"א, חלק א, סי' ש.)
- יח. שוחט זקן שנחלש ולקח את בנו לסייע לו במלאכתו.
(שו"ת עני בן פחמא, סי' י)
- יט. זקן פורש הרוצה להוריש תפקידו לבנו שעדיין אינו מסוגל למלאו.
(שו"ת עמק המלך, סי' ח)
- כ. הפחתת עבודתו ומשכורתו של שוחט שהגיע לשיבה.
(שו"ת שואל ומשיב, מהדורה קמא, חלק ראשון, סי' נ)
- כא. מענק פרישה לעובד עם פיטוריו מחמת זיקנה.
(שו"ת ים הגדול, אורח חיים, סי' כב)
- כב. גימלאות לעובדי ציבור לעת זיקנתם וחולשתם.
(שו"ת ציץ אליעזר, חלק ב, סי' כו)
- כג. זקן שנחלש ראשי לדרוש הקלת עבודתו מבלי להפחית משכרו.
(הרב בנימין רבינוביץ תאומים, התורה והמדינה, קובץ ט"י, עמ' סב"ע)
- כד. בטוח חיים להבטחת הכנסה לעת זיקנתו.
(שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק ב, סי' קיא)
- כ. סיעוד הורים זקנים ותמיכה בהם
- א. חובת הבן למנוע צער של רעב מאביו שאינו יכול לפרנס עצמו.
(שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק ב, סי' סג)
- ב. הוצאה כספית לכיבוד זקן ולפרנסת הורים זקנים.
(שו"ת מהר"י בי רב, סי' נ)
- ג. מי פטור מלתת לפרנסת אביו.
(שו"ת שבט הלוי, יורה דעה, סי' קיא, סע' ג)
- ד. סנקציות נגד בן המסרב לפרנס את אביו.
(שו"ת הרשב"א, חלק ד, סי' נו)
- ה. סדרי עדיפות וקדימה בפרנסת הורים ושאר קרובים.
(שו"ת ציץ אליעזר, חלק ז, סי' לח)
- ו. פרנסת הורים מכספי צדקה של בן, כשאינו יודע משגת לפרנסם.
(שו"ת חתם סופר, יורה דעה, סי' רכט; שו"ת תשורת ש"י, סי' עד)

- ז. פרנסת הורים מכספי צדקה של בן אמיד.
(שו"ת ציץ אליעזר, חלק יד, סי' צב, סע' א)
- ח. קדימת הורים בכספי צדקה של הבן.
(שו"ת אגרות משה, יורה דעה, סי' קמד)
- ט. האם חייב הבן לקבץ נדבות לפרנסת הוריו?
(שו"ת רדב"ז, חלק ב, סי' תרס"ג; חזון איש, יורה דעה, סי' קמט, סע' ב)
- י. כו המחזור על הפתחים לאסוף נדבות לפרנסתו, האם חייב לחזור על הפתחים עבור פרנסת אביו?
(שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סי' קפ)
- יא. חובת הבן להוציא הוצאות כדי למנוע קלון מאביו הנמצא בשבי.
(שו"ת חתם סופר, חושן משפט, סי' קעז)
- יב. חובת הבן לשאת בהוצאות נסיעה כדי לטפל באביו.
(שו"ת הר צבי, יורה דעה, סי' קצז)
- יג. חובת הבן בהוצאות גדולות לקבורת אביו.
(שו"ת חוות יאיר, סי' קלט).
- יד. חלוקת אחריות בין אחים לפרנסת אמם הזקנה.
(שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, חלק ד, סי' תקמא)
- טו. אם נתן כל נכסיו לבנו, ועתה מסרב הבן לפרנסו.
(תשובות הגאונים, קובץ שערי צדק, חלק ד, שער ג, סי' ל)
- טז. אב שפטר את בנו מהחובה לפרנסו, ואחר כך ירד מנכסיו ונזקק לבנו.
(שו"ת שבות יעקב, חלק א, סי' עה)
- יז. אם הגרה בבית בנה שפרנס אותה, ועתה תובע ממנה תשלום עבור זאת.
(שו"ת חוות יאיר, סי' קלד)
- יח. הוצאות החזקת זקנה חולה בבית ילדיה.
(שו"ת תשב"ץ, חלק ג', סי' שיא)
- יט. החובה לכבד הוריו בגופו, כשאין לבן ממון כלל.
(בן איש חי, שנה שניה, פרשת שופטים, סע' ח)
- כ. הסתמכות אב זקן על בניו בעניני כשרות.
(שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק א, סי' נד)
- כא. המבקש מאכל המזיק לבריאותו, האם על בנו לתת לו מבוקשו.
(לקט יושר, יורה דעה, עמ' לז)
- כב. האם חייב הבן לתת לאביו לגור בביתו?
(שו"ת מים עמוקים, חלק א, סי' קא)

כג. אשה המסרבת לגור עם חמותה.

(שו"ת הרשב"א, חלק ד, סי' קסח; שו"ת הרי"ף, סי' רלה; שו"ת הר"י מיגאש, סי' קא; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, חלק ד' סי' פא; שו"ת בנימין זאב, סי' קלז; שו"ת דברי ריבות, סי' קמ; שו"ת אהלי יעקב, סי' נ; פסקי דין רבניים, כרך א, עמ' רא — תיק תשיג; כרך ב, עמ' שנג — ערעור תשי"ז; כרך ג, עמ' רצט — ערעור תשי"ט)

כד. איש שנדר שלא לגור עם חמותו בבית אחד, ושינה דעתו.

(שו"ת גינת ורדים, יורה דעה, כלל ב, סי' א)

כה. טיפול בהורים שנטרפה דעתם.

(שו"ת שבט הלוי, חלק ב, יורה דעה, סי' קיא, סע' ז; שו"ת ציץ אליעזר, חלק יב, סי' נט)

ג כבוד הזקן

א. מיהו זקן, ומתי חייבים לקום מפניו.

(בן איש חי, שנה ב, פרשת כי תצא, יב"טו)

ב. מאיזה גיל של הזקן חובה לכבדו בקימה.

(שו"ת יביע אומר, חלק ג, יורה דעה, סי' יג; שו"ת יחווה דעת, חלק ג, סי' ע.)

ג. קימה מפני אשה זקנה.

(שו"ת הלכות קטנות, חלק א, סי' קנד; שו"ת רב פעלים, חלק ב, סוד ישרים, סי' ט; שו"ת בית יהודה, יורה דעה, סי' כח; שו"ת יחווה דעת, חלק ג' סי' עב)

ד. קימה בפני זקן באוטובוס ופינוי מקום ישיבה עבורו.

(שו"ת שבט הלוי, חלק ב, יורה דעה, סי' קיד; שו"ת יחווה דעת, חלק ג, סי' עא)

ה. נתינת מקום באוטובוס או ברכבת לזקן.

(משנה הלכות, חלק התשובות, חלק ו, סי' קס, קסא)

ו. מסירת מקום לאשה זקנה באוטובוס.

(שו"ת שבט הלוי, חלק ב, יורה דעה, סי' קיד)

ז. קימה לכבוד זקן בבית הכנסת או באולם.

(שו"ת יביע אומר, חלק ד, יורה דעה, סי' טז)

ח. מדוע אין מברכים על מצות קימה מפני זקן.

(שו"ת בנימין זאב, סי' קסט; שו"ת שבט הלוי, חלק ב, סי' קיא, סע' א)

- ט. בעלי אומנויות פטורים מקימה לכבוד זקן בשעת עבודתם.
(שו"ת יביע אומר, חלק ד, יורה דעה, סי' יז)
- י. חובת אבל היושב "שבעה" לקום מפני זקן.
(שו"ת יביע אומר, חלק ג, יורה דעה, סי' כז)
- יא. זקן אל יטריח אחרים לכבדו.
(שו"ת יביע אומר, חלק ד, יורה דעה, סי' יז)
- יב. זקן וצעיר תלמיד חכם, כבודו של מי עדיף?
(שו"ת בנימין זאב, סי' רמג)
- יג. זקנה וחכמה, היכן עדיף כבודו של כל אחד מהם.
(שו"ת בנימין זאב, סי' רנג)
- יד. תקיפת והכאת זקן.
(שו"ת מהר"י ווייל, סי' כח)
- טו. תפילה מיוחדת לשלום הזקנים בתפילת שמונה-עשרה.
(שו"ת צפיחית בדבש, סי' ט)

ד. התחשבות בזקנים בחיי הקהילה

- א. פטור ממסי הקהילה לזקן שאינו יכול לעבוד.
(שו"ת הלכה למשה, חושן משפט, סי' יג)
- ב. השתתפות זקנים במימון הקמתו של מוסד ציבורי, שאינם זקוקים לו.
(שו"ת מנחת יצחק, חלק ג, סי' פח)
- ג. העדפת זקן על חכם בעליה לתורה.
(שו"ת מהר"ק החדשים, סי' מא; שו"ת יביע אומר, חלק ו, אורח חיים, סי' כד)
- ד. מיקום הכימה בבית הכנסת, בהתחשב במקום ישיבתם של הזקנים.
(שו"ת משיב דבר, חלק א, סי' טו)
- ה. הטרחת זקן לשם קיצור דרך לכימה בבית הכנסת.
(שו"ת הרמב"ם, סי' קפו)
- ו. האם לאחר את זמן התפילה בהמתנה לזקנים.
(שו"ת נודע ביהודה, מהדורה קמא, אורח חיים, סי' ג)
- ז. תמיכה ואחזקה של בית מושב זקנים.
(אוצר דרשות, רי"ד אייזנשטיין, עמ' קצה)
- ח. זקן ששהה במושב זקנים ללא תשלום, למי יותן עזבונו?
(שו"ת זקן אהרן, חלק ב, סי' קמו)
- ה. התחשבות במגבלות הזקן לגבי קיום מצוות
- א. רכיבה על אופניים בשבת, לזקן שקשה עליו ההליכה.
(שו"ת רק פעלים, חלק א, אורח חיים, סי' כה)

- ב. כסא גלגלים לזקן לנסיעה ברחוב בשבת.
(שו"ת מנחת יצחק, חלק ב, סי' קיד)
- ג. אשה זקנה הרוצה לנסוע בכסא גלגלים לבית הכנסת בראש השנה.
(שו"ת תשובת שלמה, אורח חיים, סי' יג)
- ד. כניסת זקן עם מקלו לבית הכנסת.
(שו"ת שבות יעקב, חלק ג, סי' א; שו"ת יוסף אומץ, סי' טו)
- ה. כהן זקן המתקשה לעמוד ולשאת כפיו בכרכת כהנים.
(שו"ת שבות יעקב, חלק ב, סי' א; שו"ת הרד"ד, מהדורה בתרא, סי' כ, כא; שו"ת נודע ביהודה, מהדורה קמא, אורח חיים, סי' ה; שו"ת כתב סופר, אורח חיים, סי' יג; ספר כתב אפרים, סי' לב)
- ו. כהן זקן כבד שמיעה, האם יכרך ברכת כהנים מבלי לשמוע את החזן.
(שו"ת נטיעה של שמחה, אורח חיים, סי' ג)
- ז. יציאת ידי חובת הקידוש מזקן שקולו לא נשמע.
(שו"ת רב פעלים, חלק ב, אורח חיים, סי' מא)
- ח. אכילת מצה בליל הסדר, לזקן חסר שיניים.
(שו"ת בנין ציון, סי' כט)
- ט. כתישת מזון בשבת לצורך זקן שאינו יכול ללעוס.
(שו"ת זבחי צדק, אורח חיים, סי' כ; שו"ת פעולת צדיק, חלק ב, סי' טו, כה; שו"ת רב פעלים, חלק ב, אורח חיים, סי' מב)
- י. תעשיית ביסקויט כשר לפסח לצורך זקנים וחולים.
(שו"ת קול מבשר, חלק א, סי' מב)
- יא. דין ברכת המזון לזקן השבע מאכילה מועטת.
(שו"ת ציץ אליעזר, חלק יא, סי' יג; חלק יב, סי' כה, לח; שו"ת רדב"ז, חלק ו, סי' ב' אלפים רכד; שו"ת משכן בצלאל, סי' קנג)
- יב. דין ברכת המזון לזקן שסעודתו נמשכת זמן רב.
(שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק א, סי' עו)
- יג. זקן שנחלש ע"י התענית.
(שו"ת חמדת צבי, חלק ג, סי' כ)
- יד. זקן שנהג שנים רבות בתענית, ועתה אין בכוחו להתענות.
(שו"ת דבר שמואל, סי' שדמ)
- טו. התחייבות שאינה לפי כבודו של זקן.
(שו"ת רדב"ז, חלק א, סי' שיג)
- טז. פטור זקן ממצות השבת אבידה.
(שו"ת הר צבי, אורח חיים, חלק ב, סי' קג)

- יז. פטור זקן ממצות פריקה וטעינה.
 (שו"ת רדב"ז, חלק ה, סי' קסח)
- יח. חובת זקן בביקור חולים שאינו לפי כבודו.
 (שו"ת מנחת יצחק, חלק ב, סי' פד)
- ו. נישואין וחיי אישות אצל זקנים
- א. נישואין בתקופת הזיקנה.
 (שו"ת תרומת הדשן, חלק א, סי' רסג)
- ב. האם אלמנה זקנה נחשבת מועמדת לנישואין?
 (שו"ת הרשב"א, חלק ד, סי' מא)
- ג. התקשרות לנישואין בין זוג דיירי מושב-זקנים.
 (שו"ת מנחת יצחק, חלק ה, סי' קיב)
- ד. נישואי צעירה לזקן מרצונה החופשי.
 (שו"ת חיים שאל, חלק א, סי' עד)
- ה. נישואי צעירה לזקן מתוך הערכה.
 (שו"ת שארית יוסף, סי' מב)
- ו. נישואי צעיר וזקנה או צעירה וזקן.
 (שו"ת יכין ובוועז, חלק א, סי' קכד)
- ז. נישואין לזקנה.
 (שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, אבן העזר, סי' ו; שו"ת האלף לך שלמה, אבן העזר, סי' ג)
- ח. צעיר שרצה לשאת אשה בת תשעים.
 (שו"ת הריב"ש, סי' טו)
- ט. נישואי זקן וזקנה בימי ספירת העומר ובימי "בין המצרים".
 (שו"ת יביע אומר, חלק ו, אורח חיים, סי' מג)
- י. נישואין פורמליים לזקן במטרה לקבל רשיון מגורים.
 (שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סי' ח)
- יא. תוקפם של נישואי צעירה לזקן כשמטרתה היתה להציל את עצמה.
 (שו"ת קול מבשר, חלק א, סי' כט)
- יב. צעירה שנישאה לזקן בדרך תרמית.
 (פסקי דין רבניים, כרך ג, עמ' רכה — ערעור תשיט)
- יג. דימום של חימוד אצל זקנה העומדת להינשא.
 (שו"ת יהודה יעלה, חלק ב, סי' קצא)
- יד. מגורים משותפים עם זקנה מעל גיל ששים.
 (שו"ת יהודה יעלה, חלק ג, סי' קמט)

- טו. ייחוד של זקן עם אשה.
(שו"ת ציץ אליעזר, חלק יב, סי' סז)
- טז. איסור ייחוד עם זקנה, באכילה ובשינה, בביתה.
(שו"ת אגרות משה, אבן העזר — חלק ג, סי' יט)
- יז. ייחוד של נכד עם סבתו.
(שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סי' מ, סע' ב; חלק יא, סי' מו)
- יח. יחסי אישות בין סבא זקן לנכדתו.
(שו"ת נודע ביהודה, מהדורה תנינא, אבן העזר סי' יח)
- יט. יבום על ידי זקן וזקנה.
(שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר, סי' פה; שו"ת שרידי אש, חלק ג, סי' לג)
- כ. יבום אשה זקנה.
(שו"ת רבי אליהו מזרחי, סי' כב)
- כא. יבום זקנה עשירה במטרה לזכות ברכושה.
(שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סי' יח)
- כב. חיוב חליצה לאשה זקנה.
(שו"ת חתם סופר, אבן העזר — חלק ב, סי' פה)
- כג. אבהות על ילד שנולד לאשת זקן שזינתה.
(שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סי' ב)
- כד. זקן שאשתו זינתה, המותר לו להמשיך לגור איתה?
(שו"ת נודע ביהודה, מהדורה קמא, אורח חיים, סי' לה)
- כה. תביעת גט מבעל זקן בטענה של העדר כוח גברא.
(שו"ת בנימין זאב, סי' קכו; פסקי דין רבניים, כרך ה, עמ' קנז — ערעור תשכא; כרך ה, עמ' קנד — תיק שכד)
- ז. חגיגת ימי הולדת בגיל הזיקנה
- א. יום הולדת הששים.
(שו"ת לקט יושר, יורה דעה, עמ' מ; שו"ת בית ישראל, סי' לב; שו"ת הלל אומר, אורח חיים, סי' קלט; ספר יד אפרים, סי' יט, סע' ט)
- ב. יום הולדת השבעים.
(שו"ת חוות יאיר, סי' ע; שו"ת תשובה מאהבה, חלק ב, סי' רלט; שו"ת בית ישראל, סי' לב; ספר יד אפרים, סי' יט, סע' י)
- ג. יום הולדת השמונים.
(שו"ת בית ישראל, סי' לב)